

تحلیل شبکه گردشگری در کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل

کیومرث خدایپناه*

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۹۹/۳/۵

چکیده

برنامه‌ریزی گردشگری نیازمند درک تعامل میان عرضه و تقاضا و تأثیر و تأثر هریک در ارتباط با دیگری است؛ از این رو، برنامه ریزی مقصد گردشگری از عوامل مهم برنامه ریزی توسعه است. در این بین، تحلیل شبکه از جمله به روزترین و کارآمدترین تحلیل‌هاست که از طریق پیوند کانون‌های کوچک، قدرت آنها را در برابر مراکز برتر افزایش می‌دهد. با توجه به ضعف قدرت جاذبه و پراکندگی بسیاری از مقاصد گردشگری، ساماندهی آنها در قالب شبکه به هم افزایی توان این مقاصد کمک می‌کند؛ از این رو، تحلیل شبکه‌ای و کاربردهای آن در توسعه گردشگری منطقه‌ای ضروری است. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل شبکه گردشگری در کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل انجام شده است. روش پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی-تحلیلی است و داده‌های پژوهش باروش پیمایش میدانی گردآوری شده است. جامعه آماری تحقیق را ۷۹ روستای پیرامون ۵ کانون گردشگری ناحیه اردبیل تشکیل می‌دهد که داده‌های لازم به صورت تمام شماری از مدیران محلی جمع آوری گردید. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار NodeXL و GIS انجام گردیده است. با توجه به بررسی شبکه گردشگری و ارائه الگوی فضایی در ناحیه اردبیل یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اغلب روستاهای تک سلولی در قسمت‌های جنوبشرقی و جنوبغربی ناحیه مورد مطالعه قرارداشته، تراکم روستاهای چند سلولی کوچک، اغلب در قسمت‌های مرکزی و غرب ناحیه، روستاهای چند سلولی بزرگ، در قسمت‌های مرکزی، غرب و شمالشرقی ناحیه واقع شده‌اند. با استفاده از نتایج بدست آمده و با تقویت ارتباط بین جاذبه‌های منطقه و برقراری شبکه کامل و هم پیوند، زمینه برای استفاده بهینه از جاذبه‌های منطقه فراهم می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل شبکه، کانون‌های گردشگری، نظریه شبکه، ناحیه اردبیل.

مقدمه

بگذارد. باید توجه داشت که نظم شبکه‌ای یکی از رویکردهایی است که هم در تحلیل‌های فضایی و هم روابط اجتماعی جایگاه ویژه‌ای دارد. تحلیل شبکه فراتر از مجموعه فنون تحلیلی است و از آنجا که ساختار را مطالعه می‌کند، ابزار مناسبی برای مطالعه ساختار درونی قلمداد می‌شود. در این سیستم، شبکه‌ای متشکل از گره‌ها و روابط به هم پیوسته مشاهده می‌شود که عملکرد آن به شدت با ساختار شبکه مرتبط است (Watts 442 and Strogatz, 2017:440). گفتنی است جاذبه گردشگری، اصلی‌ترین عنصر جذب گردشگر، مهمترین بخش از سیستم گردشگری و اصلی‌ترین زمینه انگیزه گردشگران برای سفر به شمار می‌آید، البته با وجود جاذبه نیاز به

گردشگری در هر فضای جغرافیایی در روندی از تطبیق پذیری جاذبه‌ها، سکونتگاه‌ها و تسهیلات مورد نیاز انجام می‌گیرد (قنبری و آدمی، ۱۳۹۷: ۱۷۰) و از آنجا که دربرگیرنده جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آنهاست (Briedenhann, 2016:196) امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تمایل به استفاده از فضا را در اوقات فراغت با انگیزه‌ها و اهداف مختلف به خوبی بیان می‌کند. تأثیر و تأثر گردشگری در بستر جغرافیایی سبب شده است این فعالیت در فضای جغرافیایی آثار مختلفی بر جای

*نویسنده مسئول: k_khodapanah@yahoo.com

خدمات و تسهیلات گردشگری احساس می‌شود و بدون جاذبه‌ها، گردشگری وجود نخواهد داشت (Swarbrooke, 2015:3)، جدا انگاری برنامه‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه شهر و روستا منجر به مسائل متعددی گشته که تمام سکونتگاه‌ها اعم از شهری و روستایی را تحت تأثیر قرار داده است. راهبرد شبکه منطقه‌ای برای شناسایی نحوه عمل پیوندها روستایی-شهری بر نظام غیرمترکز تکیه دارد. الگوی شبکه‌ای نظام سکونتگاه‌ها به معنای روابط و پیوندهای شهر و روستاست که متضمن بعد فضایی توسعه است. جریان‌های فضایی در قالب شبکه منطقه‌ای و در بستر ساختارها مبتنی بر تعامل و روابط روستایی-شهری است که به انواع جریان‌های مختلف تولید، افراد، کالا، پول، سرمایه و نوآوری بین کانون‌های روستایی و مراکز شهری قابل تفکیک می‌باشد. تبیین جریان‌های شبکه برای تحقق توسعه نظام وار و مکمل سکونتگاه‌ها اعم از شهر و روستا ضروری است. در قالب رویکرد شبکه هر نقشی که شهر دارد، نقشی مکمل در روستاها وجود دارد که تداوم آن نقش را ضروری می‌نماید. البته تحقق جریان‌های فضایی و چنین نقشی نیازمند ساختار فضایی شامل ابعاد بسترساز روابط و مناسبات اجتماعی-اقتصادی است که می‌تواند به مثابه قالب فعالیت‌ها و روابط حاکم بر آنها در نظر گرفته شود (طالشی و حیدری، ۱۳۹۸: ۷۰).

طرح مسأله

امروزه بسیاری از کشورها، به ویژه کشورهایی که به لحاظ موقعیت مکانی از چشم اندازهای طبیعی زیبا برخوردارند، گردشگری را در برنامه توسعه خود گنجانده‌اند تا از این طریق بتوانند فرآیند توسعه خویش را هموار سازند. در این ارتباط از یک طرف یکی از راهبردهای تقویت قابلیت توسعه نواحی، گسترش گردشگری در مناطق دارای پتانسیل و از طرف دیگر، رشد و گسترش شهرنشینی و نیاز جوامع شهرنشین به بازدید از جاذبه‌های طبیعی سبب سرازیر شدن خیل عظیمی از جمعیت شهرنشین به نواحی و مکان‌های دارای جاذبه‌های گردشگری شده است

(Sharpely, 2002:233). بسیاری از کشورها با به کارگیری این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد درخور توجهی بهبود بخشند. از این رو این صنعت یکی از بزرگ‌ترین فعالیت‌های اقتصادی است که پرشتاب‌ترین رشد را در میان صنایع جهان دارا بوده و عامل مهمی در توسعه اقتصاد ملی و محلی در سراسر جهان محسوب می‌شود (Scott and Lemieux, 2010: 146). گردشگری فراتر از یک صنعت به مثابه پدیده پویای جهانی و اجتماعی، پیچیدگی‌های خاص خود را دارد (قاسمی و فراهانی به نقل از حیدری چیا، ۱۳۸۳: ۲۶) و از آنجا که در برگیرنده جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آنهاست (Briedenhann 2004: 196) امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تمایل به استفاده از فضا را در اوقات فراغت با انگیزه‌ها و اهداف مختلف به خوبی بیان می‌کند. تأثیر و تأثر گردشگری در بستر جغرافیایی سبب شده است این فعالیت در فضای جغرافیایی آثار مختلفی بر جای بگذارد (قاسمی و فراهانی، ۱۳۹۷: ۲۲). باید توجه داشت که نظم شبکه‌ای یکی از رویکردهایی است که هم در تحلیل‌های فضایی و هم روابط اجتماعی جایگاه ویژه‌ای دارد. تحلیل شبکه فراتر از مجموعه فنون تحلیلی است و از آنجا که ساختار را مطالعه می‌کند، ابزار مناسبی برای مطالعه ساختار درونی قلمداد می‌شود. در این سیستم، شبکه‌ای متشکل از گره‌ها و روابط به هم پیوسته مشاهده می‌شود که عملکرد آن به شدت با ساختار شبکه مرتبط است (Strogatz, 1998: 440-442 Watts and). تحلیل شبکه با ساختارگرایی مرتبط است و ساختار روابط نیز بین گره‌ها و جایگاه گره‌ها در شبکه، پیامدهای نگرشی، ادراکی و رفتاری مهمی را برای واحدهای فردی و مجموعه نظام به عنوان یک کل در بردارد (رضوانی و حسام، ۱۳۹۳: ۱۳۰). در این چارچوب عملکرد یک سیستم تنها بر منابع مبتنی نیست، بلکه اساس آن بر منابع سایر سیستم‌ها و ماهیت روابط با آنهاست (Wilkinson and Young, 2002: 123- 132). در این ارتباط شناسایی کانون‌های مستعد، بررسی جریان‌ها و پیوندهای فضایی-عملکردی، ضرورت داشته و ارزیابی

یکدیگر را بررسی کرده اند و با تحلیل شبکه، مواردی چون آزمون‌های تراکم، درجه، دوسویگی، انتقال پذیری، E-I و غیره را در رستوران‌های روستاهای محور هراز محاسبه کرده و تشکیل شبکه را برای تقویت محور مناسب دانسته اند. نوحه گر و دهقان (۱۳۹۳) با استفاده از فرآیند تحلیل شبکه به این نتیجه رسیده‌اند که مناسب‌ترین مناطق جهت ساخت دهکده گردشگری در جزیره قشم در قسمت شمالی و جنوب جزیره قشم در کنار چشم انداز ساحلی و جنگل‌های حرا می‌باشد. توماس گاجدوسیک^۱ (۲۰۱۶) به تجزیه و تحلیل و اندازه‌گیری همکاری دینفعان در مقصد انتخاب در اسلوآکی و سوئیس پرداخته و برای نشان دادن سهم شبکه تجزیه و تحلیل، تحقیقات کمی در مقصد گردشگری انجام داده است. زرغام و محمد امینی در سال (۱۳۹۴) ابداع خوشه‌ای، مبانی و مفاهیم خوشه گردشگری، خوشه در صنعت گردشگری و تحلیل خوشه گردشگری در بندر انزلی را مورد مطالعه قرار داده اند. اسکات^۲ (۲۰۰۷) به منظور رفع ضعف انسجام ساختاری چهار منطقه گردشگری استرالیا، ساختار الگوی شبکه آنها را بررسی کرده است. پگت^۳ (۲۰۱۰) بیان می‌کند که مدیران گردشگری با توجه به امکانات و منابع در دسترس می‌توانند فعالیتها را با تحلیل شبکه رونق و گسترش دهند. تاینسلی^۴ (۲۰۱۱) به شبکه کسب و کارهای کوچک گردشگری و سهم آن در توسعه مقصد در محیط‌های روستایی پرداخته و بر اهمیت آن تاکید می‌نماید. بنابراین پیشنهاد می‌شود، سازمان‌ها و بنگاه‌های کم قدرت با مدیریت تبادلات دو جانبه می‌توانند سهم بیشتری در شبکه‌ها داشته باشند. برای تحلیل نظام شبکه ای، مبتنی بر جریان افراد، سرمایه، محصولات، اطلاعات و نوآوری در ناحیه اردبیل با بهره‌گیری از ادبیات تخصصی و شرایط اجتماعی و اقتصادی از شاخص‌های ذیل و در دو سطح کلان و خرد استفاده شده است.

میزان تحقق ساختار شبکه‌ای در میان کانون‌ها و در نهایت اثربخشی این شبکه فضایی بر توسعه پایدار روستایی مورد توجه قرار گیرد که تحقیق حاضر گامی در این مسیر می‌باشد. با توجه به آنچه گفته شد تحقیق حاضر بدنبال تحلیل شبکه گردشگری در کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل می‌باشد.

مروری بر پیشینه تحقیق

علیرغم وجود منابع بسیار در زمینه گردشگری، درباره همکاری‌های شبکه‌ای در حوزه گردشگری و رویکرد تحلیل شبکه‌ای، تحقیقات بسیار اندکی انجام شده است. قاسمی و فراهانی (۱۳۹۷) در تحلیل شبکه ای جاذبه‌ها در برنامه ریزی گردشگری شهرستان کاشان به این نتیجه رسیده‌اند که میزان ارتباط جاذبه‌ها ضعیف و کم است؛ به همین دلیل بیشتر گردشگران از جاذبه‌های شاخص منطقه بازدید می‌کنند. در نتیجه رسوب هزینه‌های گردشگران در منطقه کم و برای توسعه منطقه ناکافی است. سقایی و همکاران (۱۳۹۷) در واکاوی شبکه مقاصد متن فضایی گردشگری در استان گلستان به این نتیجه رسیدند که برخی از مقاصد بخصوص مقاصد گردشگری که به نسبت مسافت فاصله بیشتری از مادرشهرهای ناحیه‌ای یا مرکز استان دارند با توجه به علت مهیا بودن محصول گردشگری به عنوان الگوی پیرامونی گردشگری در رابطه با مراکز گردشگری در مقیاس استانی قرار دارند و در جریان همین گردشگری ناچیز به حاشیه رانده شده اند. رضوانی و همکاران (۱۳۹۳) روابط بین مراکز اقامتی گردشگری روستایی را با رویکرد تحلیل شبکه در منطقه الیجان مطالعه کرده اند، همچنین نظریه و مدل تحلیل شبکه را با استفاده از نرم‌افزار Ucinet و آزمون‌های تراکم، درجه، دوسویگی، انتقال پذیری، E-I و... تجزیه و تحلیل کرده و داده‌ها و انواع گراف‌ها را برای نمایش روابط به کار گرفته اند. رضوانی و حسام (۱۳۹۳) با تحلیل وضعیت، حمایت مالی کسب و کارهای گردشگری روستایی از

1. Gajdosik
2. Scott
3. Paget
4. Tinsley

جدول ۱: شاخص‌های پژوهش در تحلیل شبکه گردشگری ناحیه اردبیل

منبع	شاخص	سطح
سالاری و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۹۲	تراکم شبکه و دوسویگی پیوندها در شبکه	کلی شبکه
قربانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۵۵	کوتاهترین فاصله میان دو کنشگر	
nodexl.codeplex.com	مدولاسیون	
سهیلی و عصاره، ۱۳۹۲: ۹۵	مرکزیت درجه‌ای، بینابینی، مجاورتی و ویژه	خرد شبکه (نقاط/گره)
nodexl.codeplex.com	ضریب خوشه‌ای شدن	

شبکه است. در سیستم و برنامه‌ریزی گردشگری به طور خاص، می‌توان بسیاری از روش‌ها و رویکردها را به کار برد و آن را به صورت صنعتی پویا و پیچیده متشکل از اشخاص مختلف شرکت‌ها، انجمن‌ها و غیره و منابع متعامل شناخت که با به کارگیری روش‌های کوچک اما مهم و پیچیده برای ارضای نیازهای و خواسته‌های اعضای آن به طور گسترده با هم ارتباط دارند (Cooper and Baggio, 2010: 52).

در حقیقت نمود بسیاری از اثرات مثبت گردشگری را می‌توان در توسعه کسب و کارهای مربوط به آن جستجو کرد. یکی از مسائلی که باعث توسعه این کسب و کارها در منطقه مورد مطالعه شده است، همکاری‌های شبکه‌ای آنها می‌باشد. مفهوم شبکه و فنون تحلیل شبکه‌ای ابزاری برای تصور، تجسم و تحلیل مجموعه‌های پیچیده‌ای از روابط را ارائه می‌دهد. این ابزار روشی را برای ساده سازی و منسجم ساختن این روابط فراهم می‌کند و بنابراین می‌تواند در ترویج همکاری موثر در رسیدن به اهداف موثر باشد. از آنجا که تعداد نسبتاً زیادی از کسب و کارهای کوچک با منابع اندک نمی‌توانند در انزوا توسعه پایدار را دنبال کنند، داشتن رویکرد شبکه‌ای نسبت به پایداری در صنعتی مانند گردشگری ضروری است (رضوانی و همکاران به نقل از هالم، ۱۳۹۳: ۱۸۵).

شبکه‌ها خواه مبتنی بر اتحادیه‌های غیررسمی محلی باشند، خواه مبتنی بر توافق نامه‌های رسمی مشارکت، نه تنها برای منفعت سازمان‌های گردشگری ملی، منطقه‌ای یا محلی یا سایر ساختارهای دولتی، بلکه به جبران ماهیت پراکنده ی گردشگری کمک می‌کنند. بنابراین تحلیل شبکه‌ای مجموعه‌ای از فنون منسجم را برای ترسیم الگوهای روابط میان کنشگران و تحلیل ساختار آنها به کار می‌گیرد. تحلیل با

مبانی نظری

صاحب نظران توسعه روستایی با در نظر گرفتن مزیت‌ها و اثرات مثبت فعالیت‌های گردشگری در ایجاد درآمد و فرصت‌های شغلی به عنوان یک گزینه جدید، معتقدند که گردشگری روستایی توانایی بالایی برای ارتقای شیوه‌های زندگی روستایی دارد و به ایجاد تغییرات مثبت در توزیع درآمد در این مناطق می‌انجامد (موسوی و همکاران به نقل از محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۴)، امروزه توسعه گردشگری در همه عرصه‌ها، چه در سطح ملی و منطقه‌ای و چه در سطح بین‌المللی مورد توجه برنامه‌ریزان دولتی و شرکت‌های خصوصی قرار گرفته است. صنعت گردشگری، نظام منسجمی است که عناصر آن لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشند. به گونه‌ای که جاذبه‌های گردشگری به تنهایی موجبات سفر یا رونق این صنعت را فراهم نمی‌کنند، بلکه امکانات و شرایط برای جابه‌جایی و اقامت گردشگران نیز باید فراهم باشد (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۸۳).

در گردشگری روستایی منابع فرهنگی، طبیعی و تاریخی نواحی روستایی به عنوان کالای گردشگری قابل‌عرصه‌اند. گردشگری روستایی می‌تواند موجب رشد اقتصادی، ایجاد تنوع و ثبات در اشتغال، پویایی تجارت و صنعت، گسترش فرصت‌هایی برای رشد درآمد و به صورت فعالیت‌های چندگانه، ایجاد بازارهای جدید برای محصولات کشاورزی و مینای گسترش یک اقتصاد منطقه‌ای می‌شود. استفاده از مفهوم شبکه در گردشگری، امری منطقی به نظر می‌رسد و نتایج مفیدی را برای تحلیل مقصد و سازمان‌های گردشگری ارائه می‌دهد، از وظایف کلیدی تحلیل شبکه، تعیین اهمیت نسبی سکونتگاه‌ها و کانون‌های گردشگری براساس جایگاهشان در ساختار

شبکه ای مترادف ساختار گرایی است. ساختار روابط بین گره‌ها گره همان واحد تحلیل در ادبیات شبکه است و جایگاه گره‌ها در شبکه پیامدهای نگرشی، ادراکی و رفتاری مهمی هم برای واحدهای فردی و هم مجموعه نظام به عنوان یک کل در بردارد (Smithman et al., 2011).

جمع‌آوری داده‌های ارتباطی و سازماندهی آنها در یک ماتریس و محاسبه مشخصه‌های متنوعی مانند تراکم یا مرکزیت صورت می‌گیرد. این تحلیل فراتر از یک مجموعه فنون تحلیلی است و از آنجا که به مطالعه ساختار می‌پردازد، می‌تواند یک ابزار مناسب برای مطالعه ساختارهای روانی قلمداد شود. بنابراین تحلیل

جدول ۲: مزایای شبکه در ایجاد مقصدهای گردشگری سودآور

نوع مزیت	مزایای شبکه
یادگیری و مبادله	انتقال دانش - فرآیند آموزش گردشگری - ارتباط - توسعه ارزش‌های فرهنگی جدید - افزایش سرعت اجرای حمایت از ابتکارات سازمانی - تسهیل مراحل توسعه کسب و کارهای کوچک.
فعالیت شغلی	فعالیت‌های تعاونی در زمینه بازاریابی، خرید و تولید - تشویق رویکردهای نیاز محور مانند سیاست‌های ارتقای کارکنان - افزایش تعداد بازدید کنندگان - افزایش بازدید کننده فصلی - افزایش فعالیت‌های کارآفرینی - تجارت درونی در شبکه - ارتقای کیفیت تولید و تجارب بازدیدکننده - تکرار بیشتر مشاغل.
جامعه	پرورش اهداف مشترک - حمایت اجتماعی از توسعه مقصد - افزایش بازسازی ادراک از جامعه - مشارکت سرمایه‌های کوچک در توسعه مقصد - کسب درآمدهای محلی بیشتر.

منبع: حسام، مهدی، به نقل از لینچ و همکاران (۱۳۹۴: ۵۸)

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی و از نظر روش جمع‌آوری اطلاعات پیمایشی و اسنادی بوده، جامعه آماری تحقیق حاضر براساس شناسنامه آبادی‌های سال ۱۳۹۵، پنج کانون گردشگری (اردبیل، سرعین، نمین، نیر و هیر) و ۷۹ روستای پیرامون کانون‌های گردشگری ناحیه اردبیل می‌باشد. شبکه منطقه‌ای فعالیت در شبکه کانون‌های گردشگری با بررسی جریان افراد، سرمایه و محصول انجام گردیده است، به منظور تعیین روایی و اعتبار ابزار تحقیق نیز استادان منتخب تعدادی پرسش‌نامه را ارزیابی و تأیید کردند و پایایی پرسش‌نامه هم با روش آماری محاسبه شد. داده‌های جمع‌آوری شده در مدل تحلیل شبکه با نرم‌افزارهای Gis، nodexel تحلیل شده است.

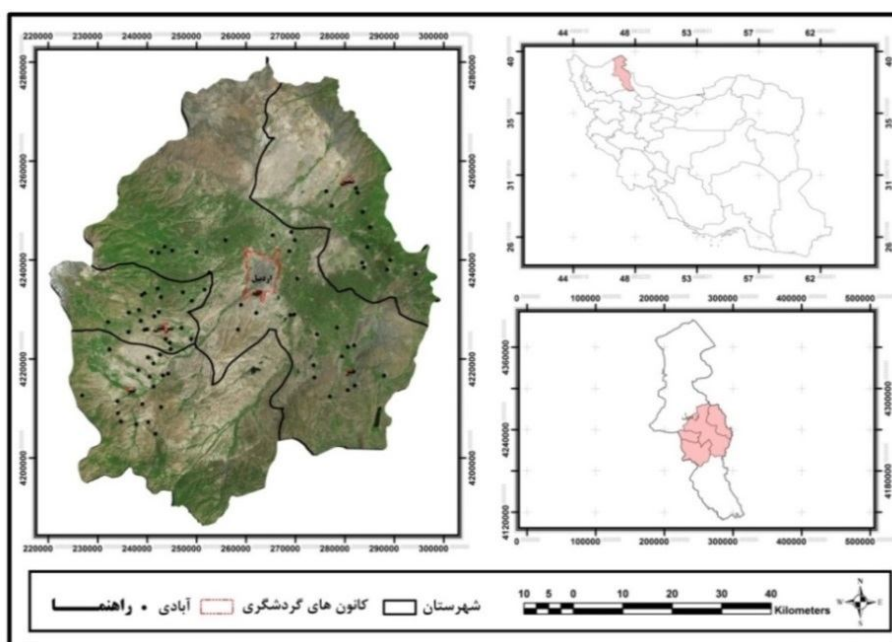
محدوده مورد مطالعه

ناحیه اردبیل در شمال غربی کشور به مساحت ۴۷۳۵/۲ کیلومترمربع در مختصات جغرافیایی ۳۷ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۳۶ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۴۶ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۸

باید توجه داشت که اثربخشی شبکه سازی تأثیر بسیاری بر توسعه مقصدهای گردشگری (2014:429 Moscardo) و تضمین رشد پایدار و متعادل پی در پی دارد، همچنین اساسی برای رقابت مقصد است (Chiappa Del and Baggio, 2016:22). تحلیل شبکه نیز شامل دو رویکرد است؛ رویکرد سنتی که تنها به داده‌های کیفی و ارتباط‌های دو به دو تا جمعی با یکدیگر توجه دارد و رویکرد جدید که داده‌های مورد نظر در آن کمی و کیفی و دیدگاه مدنظر ارتباط شبکه‌ای میان تمامی مقصدها و افراد است. شبکه‌های گردشگری به‌عنوان گروه‌هایی با منافع مشترک گسترده و کنشگرانی که در درجات متنوعی از گردشگری در سطوح محلی یا منطقه ای فعالیت دارند، در نظر گرفته می‌شوند. تصور می‌شود شبکه‌های گردشگری موفق، شبکه‌هایی هستند که تولیدکننده منافی هستند که قبلاً در جدول (۱) ذکر شد؛ در نتیجه نقش مهمی در توسعه گردشگری در جامعه ایفا می‌کنند. این امر می‌تواند در یک نقطه معین از زمان یا طی یک دوره زمانی معین صورت بگیرد که بستگی به نوع و هدف شبکه دارد.

دقیقه طول شرقی واقع شده است. این ناحیه دارای ۴ شهرستان، ۱۰ بخش، ۲۶ دهستان و ۳۴۴ آبادی دارای

سکنه هست (شکل ۱).

شکل ۱: نقشه موقعیت کانون های گردشگری ناحیه اردبیل (منبع: نگارنده)

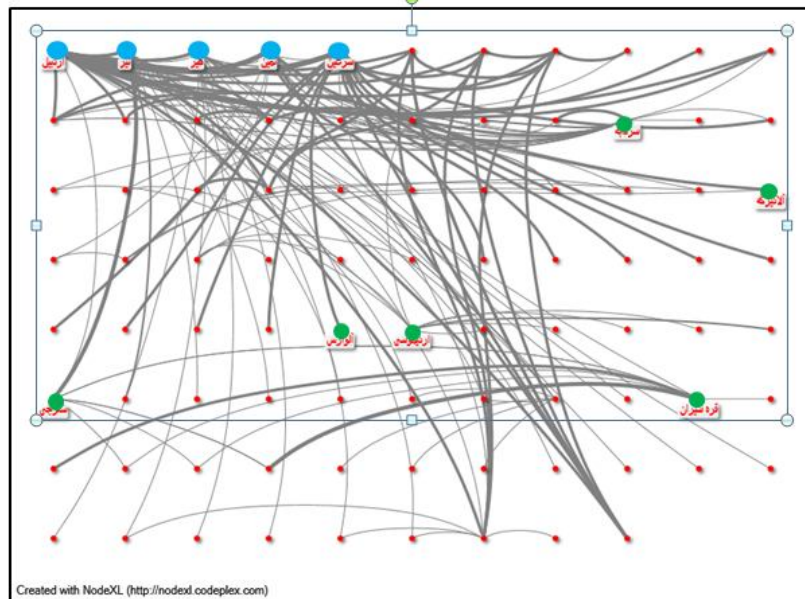
موجود در شبکه، موجود است و تمرکز روی جریانات و روابط بین گره و مراکز می باشد. در نمودارها و الگوریتم های شبکه، ضخامت خطوط و جریان ها بر مبنای حجم جریان ها، اندازه نقاط/گره بر مبنای تعداد ۷۹ روستاهای پیرامون کانون های گردشگری، رنگ آبی نشانگر کانون های گردشگری، رنگ سبز نشانگر روستاهای گردشگری با درجه مرکزیت بالا و رنگ قرمز نشانگر روستاهای تحت پوشش شبکه گردشگری می باشند.

یافته های تحقیق

شبکه گردشگری در سطح ناحیه اردبیل، براساس جریان افراد، سرمایه و محصولات، به کانون های گردشگری و روستاهای پیرامونی در دو شبکه کامل و سطح شبکه های خود محور براساس تئوری تحلیل شبکه به شرح ذیل مورد بررسی و تبیین قرار گرفت. **شبکه کامل:** شبکه های کامل، شبکه هایی هستند که در آن تمام مؤلفه ها، گره ها و پیوندهای میان گره های

جدول ۳: معیارها و شاخص های شبکه کامل جریان شبکه گردشگری ناحیه اردبیل

مقدار	شاخص گرافیک	مقدار	شاخص گرافیک
۰/۸۵۳	درجه ی حداقلی	جهت دار	نوع نمودار
۳۴	درجه ی حداکثری	۱۸۶	نقاط و گره ها
۲/۱۴۸	میانگین درجه	۳۷۵	روابط و جریان بین نقاط
۳۷۴۴ و ۰	حداقل و حداکثر مرکزیت بینابینی	۱۰۹	پیوند با خود
۱ و ۰/۷۵۶۴	حداقل و حداکثر مرکزیت مجاورت	۳۷۵ و ۱۸۶	حداقل و حداکثر نقاط در اجزاء متصل
۰/۷۴۳۴ و ۰/۶۵۴۴	حداقل و حداکثر مرکزیت ویژه	۹	حداکثر فاصله میان دو کنشگر
۱ و ۰/۴۸۳	حداقل و حداکثر ضریب خوشه ای شدن	۰/۶۳۲۵۷۱	تراکم شبکه
۰/۵۹۴	میانگین ضریب خوشه های شدن	۰/۵۶۹۹۳۶	مدولاسیون

شکل ۲: الگوریتم شبکه گردشگری نقاط/گره‌ها در ناحیه اردبیل

داخل ناحیه مورد مطالعه شامل شهرهای اردبیل، نمین، سرعین و نیر برقرار بوده و به عبارتی، نقش عملکردی این مراکز در تحقق شبکه منطقه ای، ارائه خدمات و پشتیبانی از فعالیت‌های مرتبط با گردشگری بسیار بالا می‌باشد. لذا شبکه منطقه ای گردشگری در سطح ناحیه و روستاهای پیرامونی کانون‌های گردشگری دوسویه، مکمل و تعاملی است.

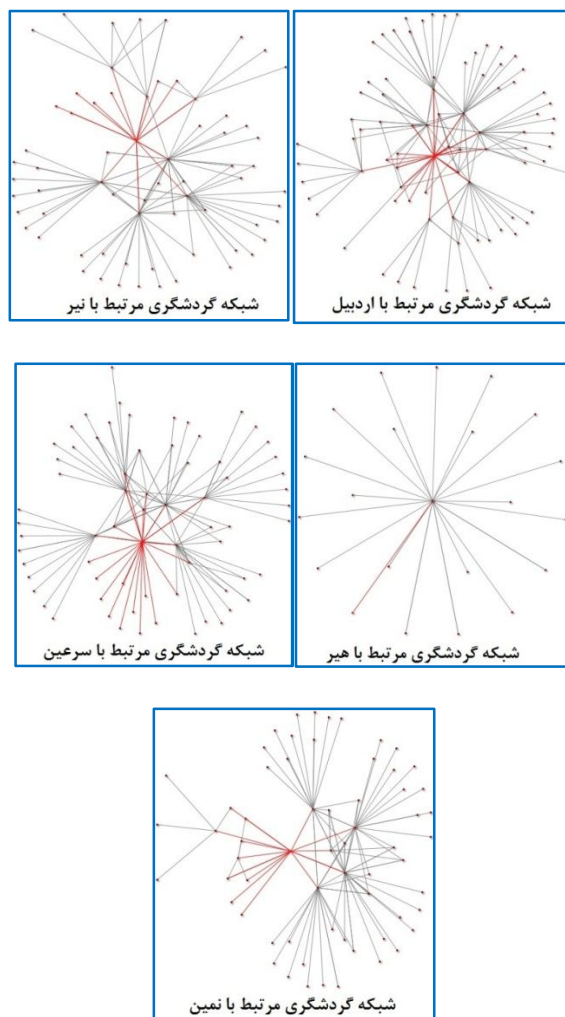
کوتاهترین فاصله میان دو کنشگر: این شاخص نشان دهنده میزان کوتاه ترین مسیر در بین دو جفت کنشگر براساس پیوندهای اعتماد و مشارکت است. در شبکه مورد مطالعه حداکثر فاصله میان دو کنشگر ۹ و متوسط فاصله میان کنشگران شبکه گردشگری ناحیه ۳/۹۶ بوده است.

مدولاسیون: میزان شاخص مدولاسیون شبکه ناحیه ای مورد مطالعه معادل ۰/۵۶۹ بوده که نشانگر ارتباطات نسبتاً خوب بین گره‌ها و در درون واحدهاست.

شبکه‌های خود محور: شبکه‌هایی هستند که در آن روابط سکونتگاه‌ها و گره‌های متصل به او سنجیده و به تصویر کشیده می شود. در تبیین روابط و شبکه گردشگری سکونتگاه‌های روستایی ناحیه به دلیل گستردگی دامنه روابط سکونتگاه‌ها، شبکه خود محور ۲/۵ درجه محاسبه شده است.

این الگوریتم، گره‌های جریان‌های فضایی را بر روی شبکه به‌طور مساوی قرار می‌دهد. در ادامه شاخص‌های شبکه کامل گردشگری بررسی شده است. **تراکم شبکه:** تراکم یک شاخص انسجام شبکه است که برای توصیف سطح اتصال درونی گره‌ها بکار می‌رود. تراکم شبکه، عددی بین صفر و یک و نیز صفر تا ۱۰۰ درصد است که نشان می‌دهد تارک‌های شبکه چقدر خوب به هم متصل شده اند، مقدار شاخص تراکم شبکه در ناحیه مورد مطالعه معادل ۰/۶۳۲۵ و مایل به یک بوده و به معنای آنست که روابط بین کانون‌های گردشگری و روستاهای پیرامونی یا به عبارتی اتصال نقاط و گره‌ها متوسط به سمت شدید می‌باشد. لذا مشارکت، همکاری و اشتراک گذاری منابع و اطلاعات بین نقاط روستایی با مانع مواجه نمی‌باشد.

میزان دوسویگی پیوندها: شاخص دوسویگی نقاط در قالب فعالیت شبکه گردشگری در ناحیه مورد مطالعه بالا بوده و روابط سلطه آمیز در شبکه گردشگری حاکم نبوده و این امر نشان دهنده نهادینه شدن پیوندهای اقتصادی و اجتماعی در میان سکونتگاه‌های تحت پوشش با کانون‌های گردشگری است. آنچه که اهمیت بیشتری دارد این که دوسویگی روابط سکونتگاه‌های روستایی با کانون‌های گردشگری

شکل ۳: الگوریتم شبکه خود محور ۲/۵ درجه کانون‌های گردشگری در شبکه گردشگری

شاخص مرکزیت بینابینی: مرکزیت بینابینی بر این فرض استوار است که یک سکونتگاه یا فرد می‌تواند با قرار گرفتن بر یک تنگ راه ارتباطی، قدرت کسب کند. مرکزیت بینابینی، نقش مهم دیگری نیز دارد که به ما امکان می‌دهد تا اتصالگران کرانه ای را تشخیص دهیم. یعنی به مثابه پل‌هایی میان دو یا چند اجتماع که راه دیگری برای ارتباط با هم ندارند، عمل می‌کنند. میانگین مرکزیت بینابینی در سطح شبکه گردشگری ناحیه معادل ۱۵۷ است. نقاط/گره‌ها و سکونتگاه‌های روستایی که در ناحیه دارای مرکزیت بینابینی مناسب و بالایی هستند به ترتیب اهمیت و جایگاه عبارتند از: کانون گردشگری اردبیل، سرعین، نمین، نیر و هیر، در مرتبه بعدی به ترتیب روستاهای شام اسبی، اردیموسی، آوارس، سردابه، سقزچی و آلاذیزگه، اگر

شاخص مرکزیت درجه‌ای: به تعدادی ارتباطات مستقیمی که هر کنشگر با سایر کنشگران در شبکه دارد، گفته می‌شود. در یک ساختار ستاره ای، گره ای که در مرکز قرار گرفته است، به دلیل جایگاه استثنایی اش اهمیت فراوانی دارد که همه لبه‌ها از او رد می‌شود. «نظریه پردازان شبکه توجه کردند که داشتن اتصال‌های زیاد تنها یکی از راه‌های بودن در مرکزیت چیزهاست» (صادقی، ۱۳۹۳: ۴۳). یافته‌های تحقیق نشان داد که کانون گردشگری هیر روستای تحت پوشش کمتری داشته و نقش شبکه‌ای کمتری دارد، بیشترین تراکم روستاهای تحت پوشش و شبکه گردشگری در ناحیه مورد مطالعه به ترتیب در کانون‌های گردشگری اردبیل به علت مرکز استان بودن، تمرکز امکانات و خدمات اداری، داشتن جاذبه گردشگری و کانون گردشگری سرعین به علت قطب گردشگری ناحیه می‌باشد.

نتیجه گیری

با توجه به بررسی شبکه گردشگری و ارائه الگوی فضایی در ناحیه اردبیل یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اغلب روستاهای تک سلولی در قسمت‌های جنوب شرقی و جنوب غربی ناحیه مورد مطالعه قرار داشته، تراکم روستاهای چند سلولی کوچک (سردابه و خشکه رود در اردبیل، اردیموسی و ویند کلخوران در سرعین) اغلب در قسمت‌های مرکزی و غرب ناحیه، روستاهای چند سلولی بزرگ (آقباقر و شام اسبی در اردبیل، ننه کران در نمین، آرالوی بزرگ در هیر، سقزچی در نیر و آلوارس در سرعین) در قسمت‌های مرکزی، غرب و شمال شرقی ناحیه واقع شده اند. روستاهای چند سلولی ناحیه بیشتر در پیرامون کانون‌های گردشگری ناحیه (اردبیل و سرعین) واقع شده‌اند. همچنین توزیع فضایی روستاهای فاقد شبکه بیانگر آن است که در تمام سطح ناحیه و عمدتاً در شمال شرقی (خانکندی، تازه‌کند لقمان آباد و آقبلاغ مصطفی خان در کانون گردشگری نمین)، جنوب شرقی (کوهساره در کانون گردشگری هیر) و جنوب غربی (ابادر، یامچی سفلی، چنذاب و تجرق در کانون گردشگری نیر) ناحیه واقع هستند. چهار کانون مرکزی در ناحیه وجود دارد که بیشترین جریانات فضایی، گردشگری به آنها منتهی می‌شود، همچنین ارزش مرکزیت اول یا بزرگترین مرکزیت مربوط به کانون گردشگری اردبیل، ارزش مرکزیت دوم مربوط به کانون گردشگری سرعین، ارزش مرکزیت سوم مربوط به کانون گردشگری نمین و ارزش مرکزیت چهارم به شهر نیر اختصاص دارد. قابلیت شهر اردبیل به علت مرکز استان بودن و تمرکز اداری، امکانات، خدمات و همچنین داشتن چندین مراکز تاریخی و گردشگری در آن نقش مؤثری در بدست آوردن ارزش محوری شبکه گردشگری ناحیه داشته است. همچنین در کسب ارزش محوریت شهرسرعین در شبکه گردشگری ناحیه مورد مطالعه، قطب گردشگری استان و ناحیه بودن به علت وجود آب‌های گرم معدنی و داشتن چندین روستای نمونه گردشگری نقش مؤثری داشته است، در بین روستاهای تحت پوشش شبکه

گردشگری ناحیه، چهار کانون مرکزی به ترتیب روستای آلوارس در کانون گردشگری سرعین، روستای سردابه در کانون گردشگری اردبیل و روستاهای سقزچی و قره شیران در کانون گردشگری نیر می‌باشند.

میانگین مرکزیت بینابینی در سطح شبکه گردشگری ناحیه معادل ۱۵۷ است. نقاط/گره‌ها و سکونتگاه‌های روستایی که در ناحیه دارای مرکزیت بینابینی مناسب و بالایی هستند به ترتیب اهمیت و جایگاه عبارتند از: کانون گردشگری اردبیل، سرعین، نمین، نیر و هیر، در مرتبه بعدی به ترتیب روستاهای شام اسبی، اردیموسی، آلوارس، سردابه، سقزچی و آلاذیزگه، اگر هر یک از این گره‌های پل را حذف کنیم بسته به رتبه آنها، رابطه دیگر سکونتگاه‌ها با سطوح دیگر شبکه به کلی قطع خواهد شد. لذا این نقاط/گره‌ها در شبکه گردشگری ناحیه مورد مطالعه از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند. میانگین شاخص مرکزیت مجاورت در شبکه گردشگری ناحیه مورد مطالعه معادل ۰/۷۵۷۴ بوده که نشانگر نزدیکی بیشتر و فاصله کمتر میان تارک‌ها در شبکه است. میان این شاخص در اکثر نقاط روستایی و مراکز شبکه معادل ۰/۷۵۸۹ می‌باشد.

محوری‌ترین کنشگران در سطح ناحیه مورد مطالعه نیز به ترتیب شامل اردبیل و سرعین با بالاترین میزان، محوری ترین نقش را در کل شبکه گردشگری ناحیه برعهده دارند و کانون گردشگری هیر با نسبت پائینی در رتبه آخر قرار دارد. برخی از روستاهای پیرامون کانون‌های گردشگری ناحیه دارای مقادیری هستند که بیانگر نقش محوری آنها در شبکه است، از جمله این روستاها شام اسبی و آقباقر در اردبیل، اردیموسی و آلوارس در سرعین، ننه کران در نمین، قره شیران و سقزچی در نیر و آرالوی بزرگ در هیر می‌باشند.

از نظر ضریب خوشه ای شدن، در ناحیه مورد مطالعه کانون‌های گردشگری اردبیل، سرعین، نمین، نیر و هیر دارای ضریب بالایی بوده و در بین سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کانون گردشگری

اجتماعی خوشه‌های گردشگری از کارکرد مطلوب‌تری برخوردار بوده و هسته‌های اولیه شبکه‌ها نسبت به سایر مناطق در این نواحی بزرگتر بوده و دامنه کارکردی و عملکردی گسترده‌تری نیز پیدا کرده‌اند، در قسمت‌های جنوب، شمال غربی و جنوب غربی ناحیه که دارای محدودیت‌های ساختاری بیشتری در ابعاد زیست محیطی و کالبدی- زیربنایی می‌باشند، لذا هسته و یا سلول‌های شکل گرفته محدود به یک روستا و در نهایت ۲ یا ۳ روستا می‌باشد.

۸. طالشی، مصطفی و اسداله حیدری. ۱۳۸۹. تحلیل شبکه تولید شیر با بهره‌گیری از رویکرد تحلیل شیمه‌ای مورد: سکونتگاه‌های روستایی نواحی هشت‌رود و چارواپماق، نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۳، شماره ۷۰، تبریز.
۹. قاسمی، ایرج و گلسا فراهانی. ۱۳۹۷. تحلیل شبکه‌ای جاذبه‌ها در برنامه ریزی گردشگری (مطالعه موردی: جاذبه‌های شهرستان کاشان)، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۵، شماره ۱، تهران.
۱۰. قربانی، مهدی. لایلا عیوض پور و محمدامین خراسانی. ۱۳۹۴. تحلیل و ارزیابی سرمایه اجتماعی شبکه‌های خرد توسعه پایدار محلی، مطالعه موردی: پروژه بین المللی RFLDL، شهرستان ساریان، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ششم، شماره ۳، تهران.
۱۱. قنبری، ابوالفضل. معصومه آدمی. ۱۳۹۷. نقش گردشگری در تغییرات زندگی ساکنان مقصد (نمونه مورد مطالعه: شهر تبریز). مجله آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۸، شماره ۲۸، گرگان.
۱۲. محمدی یگانه، بهروز. جمشید عینالی و اعظم بیگدلی. ۱۳۹۵. نقش کارآفرینی در توسعه مناطق روستایی با تأکید بر گردشگری (مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر شهرستان آوج، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره ۱۲، مرودشت).
۱۳. موسوی، میرنجف. احمد آفتاب، علی مجنون و صغری نیرومند. ۱۳۹۸. توسعه گردشگری مناطق روستایی با تأکید بر اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها. مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال نهم، شماره ۳۱، گرگان.
۱۴. نوحه گر، احمد و مصطفی دهقان. ۱۳۹۳. مکان‌یابی دهکده گردشگری ساحلی در جزیره قشم با استفاده از

ناحیه نیز روستاهای شام اسبی، آقباقر و سردابه در اردبیل، آلاذیزگه و ننه‌کران در نمین، آوارس و اردیموسی در سرعین، قره شیران و سقزچی در نیر، آرالوی بزرگ در هیر دارای ضریب بالایی می‌باشند.

به‌طور کلی در قسمت‌های مرکزی، غرب و شمال شرقی ناحیه به علت وجود کانون‌های گردشگری اردبیل، سرعین و نمین و همچنین به‌علت محدود شدن موانع ساختاری ویژه در ابعاد زیست محیطی و کالبدی- زیربنایی و مطلوب بودن وضعیت اقتصادی و

منابع

۱. رضوانی محمدرضا، حسنعلی، فرجی سبکبار. سوسن باستانی و مهدی حسام. ۱۳۹۳. روابط بین مراکز اقامتی گردشگری روستایی با رویکرد تحلیل شبکه، مطالعه موردی: الریجان، شهرستان آمل، فصلنامه برنامه ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۳، شماره ۱۱، مازندران.
۲. رضوانی، محمدرضا. مهدی حسام و هادی کریمی. ۱۳۹۳. تحلیل شبکه در گردشگری، چاپ اول، تهران: انتشارات مهکامه.
۳. سالاری، فاطمه. ۱۳۹۳. مدل‌سازی و تحلیل شبکه تصدی گری آب در حوزه آبخیز رزین کرمانشاه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد آبخیزداری. استاد راهنما: دکتر آرش ملکیان و دکتر مهدی قربانی. دانشگاه تهران، دانشکده منابع طبیعی، گروه احیای مناطق خشک و کوهستانی.
۴. سقایی، مهدی. زهره جوانبخت قهفرخی و علی‌رضا اسلامی. ۱۳۹۷. واکاوی «شبکه مقاصد متن فضایی گردشگری» در استان گلستان خوانشی پساساختاری، مجله آمایش جغرافیایی فضا، پائیز، سال هشتم، شماره ۲۹، گرگان.
۵. سهیلی، فرامرز و فریده عصاره. ۱۳۹۲. مفاهیم مرکزیت و تراکم در شبکه‌های علمی و اجتماعی، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، دوره ۲۴، شماره ۳، تهران.
۶. صادقی، میلاد. ۱۳۹۳. تحلیل شبکه‌های اجتماعی با Nodexl، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاهی کیان.
۷. ضرغام، حمید و صمد حاجی محمد امینی. ۱۳۹۴. خوشه‌های گردشگری از نظریه تا عمل، تهران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

23. Paget, E., Frederic, D. and Jean-Pierre, M. 2010. A tourism innovation case: An Actor-Network Approach, *Annals of Tourism Research*, 37(3).
24. Scott, N., Rodolf, B. and Chris, C. 2007. Destination Networks (case study: Four Australian Cases), *Annals of Tourism Research*, 35(1).
25. Scott, D., and Lemieux, C. 2010. Weather and Climate Information for Tourism, *Environmental Sciences*, No 1.
26. Swarbrooke, J. 2015. *The Development and management attraction*, second edition, UK.
27. Tinsley, R., and Lynch, P. 2011. Small tourism business networks and destination development, *International Journal of Hospitality Management*, 20(4).
28. Tinsley, R., and Lynch, P. 2001. Small tourism business networks and destination development, *International Journal of Hospitality Management*, 20(4).
29. Watts, D.J., and Strogatz, S.H. 1998. Collective dynamics of small world' networks. *Nature*, 393(4).
30. Watts, D.J., and Strogatz, S.H. 2017. Collective dynamics of small world' networks. *Nature*, 393(4).
31. Wilkinson, I., and Young, L. 2002. On cooperating: firms, relations and networks, *Journal of Business Research*, 55(2).
- فرآیند تحلیل شبکه، فصلنامه گردشگری و چشم‌انداز آینده، سال چهارم، شماره ۳، تابستان ۱۳۹۳، قشم.
15. Baggio, R., Scott, N. and Cooper, C. 2010. Improving tourism destination governance: a complexity science approach, *Tourism Review*, 65(4).
16. Briedenhann, J. 2004. Rural tourism-meeting the challenges of the new South Africa, *International Journal of Tourism Research*, 6(3).
17. Briedenhann, J. 2016. Rural tourism-meeting the challenges of the new South Africa, *International Journal of Tourism Research*, 6(3).
18. Ford, C., Youcheng, R.W. and Vestal, A. 2011. Power asymmetries in tourism distribution networks, *Annals of Tourism Research*, 39(2).
19. Dredge, D. 2006. Policy networks and the local organisation of tourism, *Tourism Management*, 27.
20. Gajdošík, T. 2016. Network Analysis of Cooperation in Tourism Destinations, Department of Tourism and Hospitality, Faculty of Economics, Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia, *Czech Journal of Tourism*, 4(1).
21. Halme, M. 2001. Learning for sustainable development in tourism networks, *Business Strategy and the Environment*, 10.
22. Lynch, P. 2000. Networking in the homestay sector, *The Services Industries Journal*, 20(3).